

УДК 342.95

М.М. КІНАШ, Харківський національний
університет внутрішніх справ

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ

Ключові слова: корупція, соціальне явище

На шляху до задекларованої Європейської інтеграції Україна має досягти позитивних результатів, то б то різко знизити рівень корупції, тим самим забезпечити нормальні умови життєдіяльності громадян, функціонування бізнес-середовища.

Вагоме місце у системі запобігання та протидії корупції посідають органи та посадові особи міліції України, які є провідними суб'єктами, що здійснюють заходи із запобігання та протидії корупції.

Окремі питання, пов'язані із проблемою запобігання та протидії корупції, у своїх працях досліджували В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, М.Ю. Бездольний, М.М. Биргеу, Ю.П. Битяк, М.В. Буроменський, А.Ф. Волобуєв, В.В. Галунько, Л.А. Гапоненко, В.Т. Гаращук, І.П. Голосніченко, С.М. Гусаров, С.М. Дерев'янко, Є.В. Додін, Д.Г. Заброда, Є.В. Зозуля, Д.І. Йосифович, Р.А. Калюжний, Н.С. Карпов, С.В. Ківалов, М.В. Коваль, С.Ф. Константінов, Г.М. Котович, А.Т. Комзюк, А.М. Куліш, В.А. Кучер, М.В. Лошицький, Т.О. Мацелик, Є.М. Моїсєєв, С.В. Невмержицький, Д.Й. Никифорчук, Г.П. Пожидаєв, В.І. Олефір, Ю.І. Римаренко, С.С. Рогульський, Т.В. Сараскіна, А.В. Сердюк, В.Д. Сущенко, О.В. Ткаченко, Р.М. Тучак, В.К. Шкарупа та ін.

Поняття корупції [1], досить широко використовуване в сучасній правовій літературі, має глибоке історичне коріння. Корупція така ж древня, як і сам світ. Так, перші держави, як відомо, з'явилися в Месопотамії (IV тис. до н.е.) на території сучасного Іраку і Сирії, частині території сучасного Ірану і Туреччини. Одним з центрів розвитку прадавньої цивілізації в цьому регіоні був Шумер. Вже тоді, тут зароджувалася ідея про справедливі і не-

справедливі податки, в переосмисленні міри і видів державних податків. Нестерпні податки і зловживання адміністрації були в місті-державі Лагаше. Жителям доводилося платити податки не лише за торгівлю, але за розлучення з дружиною, за стрижку овець, а доглядати над човнярами, скотарями захоплювали човни і худобу. Поборами чиновників супроводилися навіть поховання. Зубожіння народу, беззаконня і корупція змусило жителів повалити стару адміністрацію. Був вибраний новий правитель – Урукагина, з яким зв'язують перший в історії досвід антикорупційних заходів. Як запевняє древній розповідач «не залишилось жодного складальника податків». Інший Шумерський цар Ур-Намму спробував усунути хабарництво: «він поклявся про те, щоб сирота не ставав жертвою багача, чоловік одного шекеля – жертвою людини міни» [2, с.64–70].

Таким чином, корупція є породженням соціуму і стосунків в ній, коли відособлення управлінських функцій в різних сферах (господарських, суспільних і тому подібне) породжує у посадової особи можливість розпоряджатися ресурсами, приймати рішення не на користь цього ж суспільства, а виходячи зі своїх корисливо-егоїстичних мотивів.

Пізніше в античній Греції у терміна «соггумпере», з'являється соціальний сенс – приведення в занепад моралі, розлад порядку. Приблизно в цей же час поняття корупції набуває значення підкупу. Детальніший аналіз походження терміну показує, що спочатку корупція в соціальному своєму значенні передбачала двох співучасників (одне із значень приставки «сог» спільність, причетність). У пізніший час в Давньому Римі укоріняється одне із спеціальних значень поняття корупції – підкуп судді [1, с.14–15; 2, с.147].

Свого сучасного значення корупція набуває в XV–XVI вв. – у період тривалої політичної кризи, що охопила Європу і що супроводився незвичайним розквітом корупції серед володарів. Починаючи з цього часу під корупцією розуміється підкупаємість і продажність чи-

новників (державних посадових осіб), а також суспільно-політичних діячів [3, с.147].

Термін «корупція» використовувався і як правовий принцип. Наприклад, *corruptio optimi est pessima* – «збочення найкращого є найгіршим». Гай незрідка висловлювався в тому сенсі, що змову або бездіяльність одну не повинні порушувати права іншого (*alteri jus corrumpi*) [2, с.93]. Протягом наступних майже тисячі років – в період середньовіччя, поняття «корупція» набуває виключно церковне, канонічне значення – як зваблювання, спокуса диявола. *Corruptibilitas* – означало тлінність людини, схильність руйнуванню, але зовсім не його здатність брати і давати хабарі. Корупція в богослів'ї католицизму стала проявом гріховності, а «гріх є беззаконня». У подальшому акцент в розумінні корупції був перенесений в сторони кримінології і кримінального права. Томас Гоббс в своєму «Левіафані» пише: «люди, що чваняться своїм багатством, сміливо скоюють злочини в надії, що їм удасться уникнути покарання шляхом корупції державної юстиції або отримати пробачення за гроші або інші форми винагороди» [4, с.229]. До них же він відносив могутніх родичів, що «мають багато, або популярних людей, завоювали собі високу репутацію», які насмілюються порушувати закони в надії, що їм удасться чинити тиск на владу, виконуючу закон. Корупція, по Гоббсу, «є корінь, з якого витікає у всі часи і при всяких спокусах презирство до всіх законів» [4, с.34]. Висновок, який був зроблений в середині XVII ст, виявився актуальний і на початку XXI.

Сучасне поняття корупції починає складатися на рубежі Нового часу з початком утворення централізованих держав і нині існуючих правових систем. Важливий імпульс до осмислення корупції в нинішньому розумінні дають праці Никколо Макиавеллі. Корупцію він порівнював з хворобою. Спочатку її важко розпізнати, але легко лікувати. Якщо ж вона запущена, то її легко розпізнати, але вилікувати важко. Так само і корупція в справах держави. Якщо своєчасно виявити недугу, що

зароджується, що дане лише мудрим правителям, то позбавитися від нього неважко, якщо ж він запущений так, що всякому видний, то жодне зілля вже не допоможе. Що отримав свободу, але розбещеному народові, по Макиавеллі, у край важко залишитися вільним. Римські царі, писав він, дійшли до такої міри розбещеності (*a guanta corruzione*), що якби за ними послідувало ще два-три подібних до них наступника, те падіння Риму ставало б вже необоротним [5, с.80].

Неважко відмітити, що поширеність і суспільна небезпека цього явища стрибкоподібно зростають в періоди крупних соціальних потрясінь, що незрідка супроводяться майже повним знищенням законності і одночасним зростанням залежності населення від свавілля чиновників. Сучасні транзитні держави – не виключення. Поважно бачити принципові відмінності між «первородною» причиною корупції, яка, можливо, корениться в самій суті суспільства, і причинами її зростання або, навпаки, згасання [6, с.23].

Вважається, що визначення поняття корупції і встановлення її конкретних проявів повинні базуватися на розумінні соціальної суті цього явища. Суть корупції полягає в тому, що вона спотворює суспільні відносини, руйнує нормальний порядок речей в суспільстві, внаслідок чого відбувається; «псування», «корозія» влади. Якщо говорити образно, корупція у функціонуванні держави і суспільства ставить все з ніг на голову: влада, носієм і єдиним джерелом якої є народ, починає використовуватися на шкоду державі і суспільству. Корупція передбачає використання влади і пов'язаних з нею можливостей не на користь всього суспільства, а на користь окремих осіб або на користь певної групи осіб. Іншими словами, корупція передбачає неправомірну експлуатацію публічної влади в приватних інтересах. Корумпована особа або інші особи, на користь яких здійснюється корупційні діяння, неправомірний, лише завдяки займаній токою особою посади, отримують певні блага, пільги, переваги або іншу вигоду. Причи-

му ця вигода не обов'язково повинна носити матеріальний характер.

Найбільш просте визначення корупції – продажність державних чиновників, посадових осіб, а також громадських і політичних діячів взагалі. Проте існують і інші визначення цього поняття. Одне з останніх знайшло віддзеркалення в Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію. Більшість європейських країн, і у тому числі Україна, домовилися про досить широке розуміння корупції.

Група криміналістичних досліджень Федеральної кримінальної поліції (Bundeskriminalamt) Німеччини, займаючись дослідженнями як самим феноменом «корупції», так і превентивними заходами її подолання, запропонувала наступне визначення даного терміну, який, видно, є досить вичерпним:

«Корупція є зловживання службовим положенням, політичним мандатом або своїми посадовими обов'язками з метою надання вигод іншій особі, досконале по спонуді з боку такого іншої особи, або самими чиновниками за їх власною ініціативою і ради здобуття вигоди для самих себе або третіх осіб, яке веде або може вести до збитків або іншого збитку для суспільства (в разі виконання державних або політичних функцій) або для окремої компанії (при виконання функцій підприємця)» [6, с.104].

Надане визначення також охоплює випадки використання попередніх дій, або тих дій, які націлені на створення такого клімату, в якому корупція стає прийнятною досягши кінцевої мети в зловживанні співробітниками в майбутньому їх службовим положенням. Проте було б невірним вважати, що корупція скрізь і завжди виявляється однаково, що однакові її причини і наслідки. Визначальне значення тут мають національний менталітет, правові, релігійні та етнічні традиції, які ніколи не є дзеркальним відображенням один одного.

Суть найбільш небезпечних проявів корупції двоєдина. З одного боку, вона виражається у використанні особою, що здійснює ті або

інші державні функції, свого офіційного статусу в цілях здобуття незаконних переваг (продажність), а з іншої – в наданні особі переваг зацікавленим суб'єктом (підкуп). Розділяти, а тим більше протиставляти один одному ці сторони корупції для пошуку найбільш ефективної моделі обмеження її поширеності недоцільно. Проте, традиційно вважається, що в суперечливій єдності даних сторін домінує (у тому числі, з точки зору більшої суспільної небезпеки) продажність осіб, що здійснюють державні функції [7, с.24].

Зміст корупції визначається сукупністю всіляких діянь (дій або бездіяльності), що виражаються в незаконному здобутті майна, послуг або пільг особою, уповноваженою на здійснення державних функцій, а також у наданні йому таких переваг.

Формами прояву корупції виступають специфічні види порушень етичних і правових норм особами, уповноваженими на виконання державних функцій. Прикладом етичних порушень може служити здійснення державним службовцем дій, які можуть негативно вплинути на громадську думку про перебування законності на державній службі, хоча прямо і не заборонені законом або нормативним актом (систематична присутність на банкетах, що проводяться організаціями, контроль за діяльністю яких входить в компетенцію даної особи: безкоштовне користування послугами, що підлягають оплаті, за відсутності ознак правопорушення) [7, с.25].

Не менш цікавий і механізм корупції, який проявляється в:

а) двусторонній операції, при якій особа, що знаходиться на державній або іншій службі, нелегально «продає» свої службові повноваження або послуги, засновані на авторитеті посади і пов'язаних з нею можливостях, фізичним і юридичним особам, групам (у тому числі організованим злочинним формуванням), а «покупець» дістає можливість використовувати державну або іншу структуру в своїх цілях: для збагачення, законодавчого оформлення привілеїв, відходу від передба-

ченої законом відповідальності, соціального контролю і т. п.;

б) вимагання службовцем винагороди;

в) активному підкупі службовців, незрідка з одночасним сильним психічним впливом на них.

Для соціальної корозії влади не має істотного значення яким чином відбувається «роз'їдання» цієї влади. Принципово важливим є інше – влада перестає бути державною. Втрачаючи своє початкове призначення, вона перестає бути способом захисту громадян і перетворюється на носія небезпеки для їх прав і свобод [8, с.236].

Особливу небезпеку корупція представляє в тих сферах, від яких безпосередньо залежить повсякденна життєдіяльність, – забезпечення суспільної безпеки, охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство і тому подібне. Оскільки саме в цих сферах державні службовці своєю бездіяльністю підбивають довіру суспільства до органів державної влади.

Дослідження показали, що корупція в системі державної служби як в розвинених, так і країнах, що розвиваються, приймає приблизно однакові форми і охоплює одні і ті ж сфери діяльності. Областями діяльності, найбільш схильними до корупції, є: державні закупівлі; операції із земельними ділянками; збір податків; призначення на відповідальні пости в органах державної влади.

До сфер діяльності, які найбільшою мірою схильні до корупції, відносяться: ліцензування і реєстрація підприємницької (у тому числі, банківської) діяльності; видача дозволів на розміщення коштовних паперів і проведення банківських операцій з бюджетними коштами; здобуття кредитів (у тому числі і державних цільових); митне оформлення товарів, що імпортуються; здобуття експортних квот; будівництво і ремонт за рахунок бюджетних коштів; порушення і припинення кримінальних справ, а також направлення їх на додаткове розслідування; контроль за безпекою дорожнього руху; прийом іспитів на отримання

права водіння автомобілем і видача водійських посвідчень; контроль за дотриманням правил техніки безпеки, пожежної безпеки, санітарного стану установ і організації; контроль за дотриманням умов ліцензування; нагляд за дотриманням правил полювання і рибальства; державна реєстрація, атестація і акредитація недержавних вищих начальних закладів; вступ в спеціалізовані загальноосвітні школи; прийом до дошкільних виховних установ.

Корупція виявляється в багатогранних формах. Але найбільш небезпечною формою корупції є зрощення злочинних елементів з державними структурами, внаслідок чого чиновник перш за все працює в цілях особистого збагачення.

Корупція забезпечує прикриття злочинних дій окремих осіб, що використовують своє офіційне положення, домовленістю по здобуттю допомоги на постійній основі.

Злочинні групи спеціально прагнуть до залучення в свої кола корисних злочинному співтовариству осіб – окремих корумпованих працівників державних органів і громадських організацій, які забезпечують:

- створення умов, що перешкоджають організації боротьби правоохоронних органів з корупцією;
- нейтралізацію діяльності працівників різних контролюючих, правоохоронних органів;
- вживання заходів по звільненню членів злочинної групи від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання;
- консультації по правових питаннях;
- забезпечення злочинців різного роду документами прикриття.

Слід зазначити, що корупція пов'язана і з розкраданням, контрабандою і так далі. Корупція є живильним середовищем і каталізатором організованої злочинності.

Корупційні правопорушення здійснюються, як правило, учасниками стійких злочинних об'єднань, діяльність яких направлена на витягання максимального прибутку із злочинного бізнесу. Корупція є украй негатив-

ним соціальним явищем, що має такі характерні ознаки як масштабність злочинної діяльності, стійкість і системність в різних галузях народного господарства.

Корупція має різні види і способи вираження як економічного, правового, так і змішаного характеру. У посадових осіб, що займаються корупційними правопорушеннями, безумовно є заступники, особи, що займають відповідальні державні пости. У зв'язку з цим дані злочини відрізняються ретельністю підготовки, спланованістю. Для таких злочинних груп характерний чіткий сценарій поведінки її учасників аж до затримання і виклику в правоохоронні органи. Зокрема, етична позиція корумпованих осіб характеризується чітко вираженою споживчою орієнтацією, коли сума матеріальних благ і можливостей розглядається як єдиний критерій і зміст життєвого успіху. Цим особам властиві такі емоційно – вольові властивості, як егоїзм, заздрість, розбещеність, а для значної частини – і слабовілля, невміння протистояти ситуації-спокуси [8, с.216].

Для успішної боротьби з корупцією слід, перш за все, з'ясувати, які основні типи і види корупції існують в суспільстві. Найбільш загальні прояви (типи) корупції складаються з частково співпадаючих груп етичних порушень (відхилень) і правопорушень.

Корупцію можливо класифікувати за багатьма критеріями: за типом вигоди (отримання прибутку або зменшення витрат); по спрямованості (внутрішня і зовнішня); за способом взаємодії суб'єктів, мірою централізації, передбаченості і так далі.

Різні прояви корупції мають різну етичну оцінку: одні дії вважаються правопорушеннями, інші, вважаються, лише аморальними. До останніх, як правило, відносяться так зване «кумівство» і заступництво на основі політичної орієнтації, родинні зв'язки. Все це порушує принцип справедливості при призначенні на посаду і істотно перешкоджає вирішенню завдань, поставлених перед співробітником.

Не дивлячись на труднощі, з корупцією можна і потрібно боротися. Про це свідчить

та обставина, що рівень корупції в різних країнах далеко не однаковий. Успіх боротьби з корупцією залежить від правильно виробленої політики боротьби з нею.

Останнім часом проблема корупції і потенційні шляхи її вирішення привертають все більшу увагу не лише теоретиків, але і практиків. Боротьба з корупцією вимагає до себе комплексного підходу, що містить в собі різні заходи і засоби. Необхідні цілеспрямовані зусилля з боку держави і громадського суспільства, необхідна відповідна антикорупційна політика, що включає науково обгрунтовану, послідовну, систематизовану діяльність інститутів країни і громадського суспільства по боротьбі з корупційними проявами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Темпов Е. И. Коррупция. Происхождение современного понятия / Темпов Е. И. // Актуальные проблемы теории и практики борьбы с организованной преступностью в России : материалы науч.-практ. конф. – М. : МИ МВД РФ, 1994. – Вып. 3. – С. 14-15.
2. Римское право. Понятия, термины, определения / Бартошек М. – М. : Юридическая литература, 1989. – 448 с.
3. Политология. Энциклопедический словарь. – М. : Московск. коммерческий ун-т, 1993. – 431 с.
4. Томас Гоббс. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Томас Гоббс. – Москва, 2001. – 123 с.
5. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли [пер. Муравьевой Г.]. – М. : Худ. лит., 1982. – 109 с.
6. Основы борьбы с коррупцией (системы общегосударственной этики поведения) / науч. ред. С. В. Максимов и др. – М. : Спарк, 2000. – 228 с.
7. Максимов С. В. Коррупционная преступность в России: Правовая оценка, источники развития, меры борьбы / Максимов С. В. // Уголовное право. – 1999. – № 2. – 178 с.

8. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2005. – 912 с.

Кінаш М. М. Корупція як соціальне негативне явище / М. М. Кінаш // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 458–463 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kmmcnj.pdf>

З'ясовано сутність корупції в сучасному розвитку суспільства. Проведено детальний аналіз корупції як соціально-негативного явища. Проаналізовано та запропоновано види областей життєдіяльності суспільства, які найбільш схильні до корупції.

Кинаш М.М. Коррупция как социальное негативное явление

Выяснена суть коррупции в современном развитии общества. Проведено детальний анализ коррупции как социально-негативного явления. Выполнен анализ и предложены виды сфер жизнедеятельности общества, которые наиболее склонны к коррупции.

Kinash M.M. Corruption as a Social Negative Event

The corruption essence in the modern evolution society is clarified. It is led corruption in-depth study as socially-negative event. The assaying is made and types of orbs of life activity of a company which one are most inclined to corruption are tendered.